

Háskóli Íslands, sagnfræði- og heimspekideild.
Námskeið: Fjölbjóðlegar hugmyndastefnur.
Kennari: Ingi Sigurðsson.

**Ungmennafélag Reykjavíkur skoðað í birtu tímarits þess, Skinfaxa, á fyrsta
stofnári félagsins.**

Nemandi: Arnar Sverrisson.
Dagsetning:

Inngangur

Í ritgerð þessari mun fjallað um Ungmennafélag Reykjavíkur á fyrsta starfsári þess eins og það kemur fyrir sjónir í fyrsta árgangi félagsritsins, hins handskrifaða Skinfxa, árin 1906 til 1907, en á árinu 1909 varð ritið málagn samtaka Landssambands ungmennafélaga í landinu, UMFÍ.

Alls komu út átján tölublöð hins reykvíska Skinfxa, hið fyrsta er dagsett 18. nóvember. Ritið, með efnisskrá innifalinni, er 199 handskrifaðar síður alls. Í fyrsta tölublaði er gerð grein fyrir nafni þess. Hugmyndin var að líkja skini frá hinum prúðfexta, goðsögulega gæðingi, þ.e. faxi hans, á himinhvolfin, við skin félagsskaparins á hugsjónir félagsmanna. Ég mun leitast við að bregða birtu á þessar hugsjónir. Eitthvað virðist ýmsum félagsmönnum hafa skjöplast í menningunni, því ritnefnd sér ástæðu til þess að minna þá á, að blað þeirra hétí Skinfxi, en ekki Skinnfxi, og létu nánari útskýringar fylgja áminningunni. Reyndar var það svo, að töluvert var um það fjallað, að félagsmenn mættu taka meiri ábyrgð á starfi félagsins og sýna meiri skörungsskap. Hér skal þó ekki nánar um þetta viðfang fjallað, heldur dregin fram áhersluatriði, sem einkennandi mega teljast fyrir félagskapinn eins og til að mynda; viðhorf, er lágu félagskapnum til grundvallar og áberandi hugsjónir. Þar ber hæst, sjálfrækt, þjóðarefningu, málrækt, íþróttir, jafnrétti kynjanna, þjóðlega menningu og menntun.

En þar eð félagskapur þessi átti sér merka sögu, er náði út fyrir landsteinanna, m.a. til Danmerkur og Noregs, mun hinu sögulega baksviði lýst nokkuð í því skyni að auka skilning á fyrrgreindri umfjöllun um félagið og hugsjónir félagsmanna.

Baksvið

Nikolai Frederik Severin Grundtíg (1783-1872) er almennt talinn hugmyndafræðingur hinnar dönsku, þjóðlegu uppeldis- og skólahreyfingar, sem stofnaði Lýðháskóla um öll Norðurlönd og hafði einna greinilegust áhrif í Noregi.¹ Þessi áhrif birtast með almennum hætti í kenningum og starfi Guðmundar Hjaltasonar (1853-1919), sem nefndur hefur verið „einn helzti hugmyndafræðingur íslensku ungmennafélagshreyfingarinnar.“² Sjálfur kynntist Guðmundur nokkrum helstu fræðslu- og menningarfrömuðum Danmerkur og Noregs, þar með talinn Christoffer Arndt Bruun (1839-1920), einn forkólfa norsku ungmennafélagshreyfingarinnar, og frumkvöðli danskra lýðháskóla, Ludvig Peter Schröder (1836-1908).

Guðmundur stundaði nám við framsækna skóla í löndunum báðum. Einn fyrirlesari hans var norski rithöfundurinn og alþýðufræðarinn, Björnstjerne Björnsson (1832-1910), sem ávann sér verðlaun Nóbels í bókmenntum 1903. Jafnframt stundaði Guðmundur fyrirlestrahald um nærfellt öll Norðurlönd. Á Íslandi reyndi hann fyrstur stofnun íslensks lýðháskóla um miðjan níunda áratug nítjándu aldar á Akureyri samkvæmt norskum og dönskum fyrirmyndum.³ Enn er ótalinn merkur fræðimaður, sem hafði geysileg áhrif á hugmyndafræði íslensku ungmennafélagshreyfingarinnar, sagnfræðinginn Jón Jónsson Aðils (1869-1920), sem á sama hátt og Guðmundur, var undir sterkum áhrifum frá Nikolai Grundtíg. Skal nú í stuttu máli

¹ Ingi Sigurðsson. Erlendir straumar..., bls. 194. – Jón Torfi Jónasson. Lýðháskólar ..., bls. 107.

² Ingi Sigurðsson. Erlendir straumar ..., bls. 201.

³ Bragi Jósepson. Lýðskólamaðurinn..., bls. 12.

gerð grein fyrir almennum hugmyndafræðigrundvelli ungmennafélagshreyfingarinnar með áherslu á hugmyndir fyrrnefndra forvígismanna.

Þegar árið 1886 var gefinn út fyrirlestur Hafsteins Pjeturssonar um Nikolai Grundtvig. Höfundur dregur upp drungalega mynd af hinu andlega andrúmslofti, sem Grundtvig fæddist í og síðan andhverfðist gegn, einkum fyrir tilstilli móðurástarinnar, áhrifa mágs móðurinnar, Henrik Steffens (1773-1845) og ástinni á frú Leigh, en Grundtvig var kennari á heimili hennar og eiginmannsins um tíma.⁴ Hafstein segir:

Eins og alkunnugt er grúfði hin helkalda, tilfinningalaus skynsemistrú (rationalism) yfir Danmörku seinni hluta fyrri aldar [þ.e. þeirri átjándu]. Skynsemistrú er sú stefna andans, er neitar öllu því, sem hin almenna, mannlega skynjan fær ekki skilið. Þessi stefna andans var nokkurs konar andleg sýki, sem gekk yfir nálega öll lönd og ríki Norður álfunnar seinni hluta fyrri aldar, og kom fram í mörgum og margbreyttum myndum.⁵

En hugur og hjarta stóðust áhlaup hinnar „andlegu sýki“. Grundtvig spjaraði sig, varð í senn menntafrömuður, félagslegur umbótamaður, kristinn hugsuður, norrænufræðingur, þýðandi íslenskra goðsagna og stjórnámálamaður. Hafstein leynir ekki aðdáun sinni á hinum danska jöfri.

Grundtvig var allra manna frjálslyndastur og hinn mesti framfaramaður. Lýðskólahreyfingin, sem hefur afarmikil, sívaxandi áhrif á allt þjóðlíf Norðurlanda, á að miklu leyti ætt sína að rekja til hans. ...

Grundtvig unni þjóð sinni og þjóðerni heitt, já, jafnvel of heitt. Hvernig þá? Honum hætti við að blanda saman hinu kristilega og hinu þjóðlega. Hann vildi eins og láta tvær hinar dýpstu tilfinningar manns andans, ástina til hins jarðneska og ástina til föðurlands, renna saman í eitt. Þetta er mikilvægt atriði til að skilja þýðing Grundtvigs, því einmitt vegna þessarar hugsunarstefnu geta margar skoðanir hans að eins þróast á Norðurlöndum og orðið samvaxnar þjóðlífinu hjer. Þær hafa engin áhrif á hinn víðlenda umheim. ...

... er hann svo nálægt oss í tímanum, að enn þá er ekki fyllilega hægt að sjá, hverja þýðing hann hefur fyrir hið andlega líf á Norðurlöndum. En hvernig sem fer fyrir Grundtvigingum, er tímar líða fram, þá er það víst, að nafn sálmaskáldsins verður um aldur og æfi ritað gullnu lettri í musteri sögunnar, og hans getið, meðan nokkur minnst á bókmenntir Norðurlanda.⁶

Hafstein hefur reynst sannspár um gildi verka Grundtvigs. Ingi Sigurðsson telur, að enda þótt umræða um trúarleg verk Grundtvigs og kenningar hafi ekki verið áberandi á sínum tíma, hafi hann engu að síður haft mikilvæg áhrif á íslenskt menningarlíf – og hið norska reyndar einnig. Um þetta segir Ingi:

⁴ Hafstein Pjetursson. Nikolai Grundtvig, bls. 6 og 9.

⁵ Sama rit, bls. 3.

⁶ Sama rit, bls. 21-24.

Þegar á heildina er litið, hljóta áhrif hugmyndafræði Grundtvigs – bein áhrif Grundtvigs og áhrif Lýðháskólahreyfingarinnar dönsku og norsku - á Íslendinga að teljast býsna mikilvæg. Þessara áhrifa hefur gætt að ákveðnu marki til þessa dags, en mest voru þau á þremur fyrstu áratugum 20. aldar.⁷

Í sama streng tekur Jón Torfi Jónasson.⁸ Grundtvig var umhugað um, að skólastarf miðaðist við að efla einstaklinginn og þroska á þjóðernislegum grunni. Jón Jónsson Aðils túlkar kenningar hans á svofelldan hátt:

[Grundtvig] vildi láta alla alþýðufræðslu stefna að því takmarki að ala upp sjálfstæða, sterka, hreinhjartaða og þrekmikla kynslóð, sem væri sér fyllilega meðvitandi gildis síns, skildi sína köllun og væri fús á að gegna þjóðfélagsskyldum sínum með kostgæfni og samviskusemi. Og hann var á þeirri skoðun að til þess þyrfti alveg að umsteypa hið venjulega skólafyrirkomulag.⁹

Það var Daninn og lærisveinn Grundtvigs, Ludvig Peter Schröder, er umsteypiti „hið venjulega skólafyrirkomulag.“ Guðmundur Hjaltason lýsir honum afar skemmtilega í sjálfsævisögu sinni.

Schröder fylgdi flestöllum siðum heldri manna í klæðaburði og annari hegðan. ... hélt sig ríkmannlegar í mat en Brún, og heimtaði heldur ekki eins mikla sparsemi og sjálfsafneitun eins og Brún [Christoffer Bruun] gerði. Schröder þéruðu allir, nema rétt nánustu vinir. Schröder held ég að hefði nú ekki kært sig um, að nemendur færu að spauga mikið við sig. ... var jafnan fár og þur á manninn við flesta ókunnuga, og vildi að nemendur væru fáorðir, gagnorður og fljótir af afljúka erindi sínu, ...¹⁰

Annar lærisveinn meistara Grundtvigs, góðvinur og samherji Schröders, gerir þurra fyrirlestra hans og töfrandi aðdráttarafl sem fyrirlesara að umtalsefni. Í Dansk biografisk leksikon gefur að lesa dóm Bruuns: „Ganske vist kunne Ludvig Schröders grundigt forberedte foredrag virke knastörre, men sjældent talte han uden at magnetiske elementer tiltrak tilhørernes sind.“¹¹ Það var einkum, þegar norrænar goðsagnir voru til umfjöllunar, að töfrar þessir sögðu til sín, fremur, en þegar fjallað var um mannkynssögu: „Ludvig Schröders andet hovedemne var Nordens mytologi. Også her var han inspireret af Grundvig. Men her var han sit es.“¹²

Eins og ráða má í tilvitnun úr sjálfsævisögu Guðmundar hér að ofan, kom hinn norski Christoffer Bruun honum allt öðruvísi fyrir sjónir, heldur en Schröder. Christoffer Bruun þessi var prestur, stríðshetja og lýðháskólafrömuður,

mesti og besti spekingur Norðmanna, lærður vel og alþýðlegasti og öflugasti mælskumaður. Og það sem enn meira var varið í, sannur fyrirmyndarmaður í þjóðrækni, mannást, siðgæði og trúrækni... [og] gekk oft í berhögg við tískuna. Klæddi

⁷ Ingi Sigurðsson. Áhrif ..., bls. 90.

⁸ Jón Torfi Jónasson. Lýðháskólar ..., bls. 128-129

⁹ Sama rit, bls. 113.

¹⁰ Guðmundur Hjaltason. Æfisaga ..., bls. 93

¹¹ Dansk biografisk leksikon – vefheimild.

¹² Sama heimild.

sig eins og sveitabóndi og bar rauða prjónahúfu á höfði, hafði stóran trefil um hálsinn, ekkert fínt hálslín, skein þar rétt í skyrtuna hreina, og var gullanker þar til brjóstprýði; og í vaðmálsfötum var hann, baðaði sig stundum úti og gekk stöku sinnum berfættur, lét borð sitt ódúkað, og borðaði með tréskeiðum. ... var þægilegur við alla, kunnuga sem ókunnuga, og afar þolinmóður, ... vildi að sem flestir lifðu ströngu hóflífi í öllu, en samt var hann á móti vínbindindi. Brún bannaði okkur piltum að þera sig og sína. .. þoldi [spaugið] vel, alténd þó mér og þvílíkum, sem hann áleit einlæga og græskulausa.¹³

Bruun hafði haft forgöngu um stofnun lýðháskóla í Noregi á áþekkingunni og lýðháskóli Schröders í Askov starfaði. Þar var Guðmundur við nám. Skóla hans, Vonheim, í Gausdal í Noregi er í Norsk biografisk leksikon lýst sem menningarsetri. Þar stendur: „Gausdal fremsto som et kulturelt centrum í Norge. C.B. bygde videre på Grundtvigs pedagogiske program og synet på den norrøne gjenfødselen. Bruun understøttest Grundtvigs samfunnspolitiske innsats, ...“¹⁴

Í hinni merku bók sinni, Folkelige Grundtanker, er gefin var út 1878, segir Bruun m.a.:

Hvad Norege var, det skal det atter vorde. ... Den Kraft, som luede i vore Fædre sa det gave Gjenskin ut over Europa, den svandt. ... Ud af dette Haab om Norges Gjenfødsel i Fædrenes Aand, er det, at de frie Folkehøiskoler er fremsprungne. ... Dette er Hovedsagen for de frie Folkehøiskoler, at vække til aandeligt Liv, og at klare de aandelige Syn, at begeistre og at meddele en ideal Livesanskuelse. ... [som] ... fører de unge ind til de gamle Sagn om Æserne og deres kampe. ... Vi vil visselig ogsaa hos os lære den Kunst, at skape en folkelig Dannelse paa Grundlag af Arven fra vore Fædre.“¹⁵

Hér vottar fyrir fornaldardýrkun, glæstri fortíð menningar, sem horfin er sjónum og nauðsyn ber til að endurheimta. Þar eiga lýðháskólarnir að gegna lykilhlutverki. Hið rétta lífsviðhorf skal skapa á grundvelli goðsagnanna og kristinna viðhorfa í anda Grundtvigs. Þeirra gætir þó meira hjá öðrum, norskum alþýðufræðara, Ole Vig (1824-1857). Hann skrifaði í Folkevennen 1853.

Næst Bibelhistorien maa det høilig ønskes, at man ogsaa kjender det Vigtigste af selve Kirkens historie, ved, hvorledes Guds Rige paa Jorden har udviklet sig ... bevares for mangfoldige Vildfarelser hvortil Folk i vore Dage lettelig falder hen; man vilde langt skarpere skjelne mellem Sandt og Falske, ...¹⁶

Á námárum sínum í Noregi og Danmörku svalg Guðmundur í sig viðhorf, anda og kenningar ofangreindra. En hann hafði ævinlega verið trúhneigður.

„Guðmundur var trúhneigður í æsku og var einlægur trúmaður alla ævi. Hann var gagnrýninn, bæði um trúarleg málefni og annað, og myndaði sér sjálfstæðar skoðanir,

¹³ Guðmundur Hjaltason. Ævisaga ..., bls. 55 og 93.

¹⁴ Norsk biografisk leksikon.

¹⁵ Norsk tro og tanke, bls. 99-102.

¹⁶ Sama rit, bls. 95.

sem hann fylgdi eftir í einlægni og oftast af miklum sannfæringarkrafti. Helztu átrúnaðargoð hans á unglingsárunum voru þeir Magnús Stephensen og Hallgrímur Pétursson. ... Um og eftir tvítugt kynntist Guðmundur Matthíasi Jockumssyni, Steingrími Thorteinssyni, Benedikt Gröndal og Gestu Pálssyni. Var hann mikill aðdáandi þeirra alla tíð, enda þótt sumir þeirra snerust hatramlega gegn honum síðar.¹⁷

Guðmundur var kostaður til náms 1875 af Jóni Jónssyni, landritara, og dvaldi erlendis um tvö tímabil. Fyrirlestra hélt hann víða á Norðurlöndum, en ekki síst á Íslandi virðast áhrif hans nokkur. Eftir seinni heimkomuna 1909 varð hann annar tveggja ritstjóra Skinfaxa, flutti fjölda fyrirlestra og skrifaði gnótt blaðgreina.

En þótt blaðaskrifin hafi án efa haft sín áhrif, má telja víst, að fyrirlestrarnir, sem Guðmundur flutti á ferðum sínum um landið, hafi markað eftirminnilegustu sporin. Með þeim var brautin rudd fyrir héraðsskólana, sem reistir voru víðsvegar um land á þriðja og fjórða áratug aldarinnar. Ferðasögur Guðmundar, bæði frá þessum árum og áður, eru sérstakur kaflar í lífssögu þessa „sérkennilegasta fræðara landsins,“ eins og Helgi Hjörvar nefnir hann.¹⁸

Um hugmyndir sínar leitaði Guðmundur víða fanga. Áður hefur verið dregið á nokkra viskubrunna hans í tengslum við lýðháskólahreyfinguna. En hann las einnig uppeldisfræði af kappi. Um þetta segir Bragi Jóseppson:

[G]uðmundur [sækir] hugmyndir sínar víða að. Undirstöðuna fær hann úr kenningum kristindómsins og Nýja testamentinu og úr norrænni og íslenskri menningarhefð. Kenningar Lúthers og Grundvigs setja einnig sterkan svip á alla hugmyndafræði Guðmundar. Þekking hans á ritverkum og kenningum ýmissa þekktustu fræðimanna á sviði uppeldisfræði, sálarfræði og heimspeki hefur án efa haft áhrif á skoðanir hans og stefnu. Þá kemur víða fram í ritgerðum og greinum Guðmundar hversu mjög hann hefur verið vakandi fyrir öllu því nýjasta, sem var að gerast í uppeldismálum. T.d. er ljóst að hann hefur gjörþekkt uppeldiskenningar Heegaards, en bók hans, Om Opdragelse, kom einmitt út á árunum sem Guðmundur var við nám í Danmörku [S. Heegaard. Om Opdragelse, Kaupmannahöfn, Gyldendal 1880]. Einnig hefur hann kynnt sér hugmyndir Rovsings, sérstaklega bók hans um hagnýta uppeldisfræði frá 1876 [K. Rovsing. Bidrag til Praktisk Pædagogik. Om Skoleundervisningens Stof, Kaupmannahöfn, Gyldendal 1876).

Að lokum er rétt að nefna að Guðmundur hefur, að því er virðist, lesið að staðaldri [danska] tímaritið Vor Ungdom sem hóf göngu sína 179 og varð strax eitt áhrifamesta tímarit um uppeldis- og skólamál á Norðurlöndum. [Frá 1953 breytt í Dansk Pædagogisk Tidsskrift.] Það er úr þessum efniviði, ásamt lífsreynslu sinni og menntun, sem Guðmundur Hjaltason setur fram fastmótaðar kenningar um uppeldi barna og unglunga.¹⁹

¹⁷ Bragi Jóseppson. Lýðskólamaðurinn ..., bls. 7.

¹⁸ Sama rit, bls. 14.

¹⁹ Bragi Jóseppson. Um uppeldiskenningar..., bls. 85-86.

Guðmundur var einnig vel heima í frjálslyndiskeningum samtímans og umræðu um jafnrétti kynjanna. Jafnrétti var honum mikið hjartans mál. Hann bar einskæran hlýhug til kvenna og lagði verulega áherslu á gildi þeirra fyrir hið góða mannlíf og menningu. Lýsing hans á gildi móðurinnar og ástar hennar er hjartnæm. Guðmundur segir svo í ævisögu sinni í minni hinnar óþekktu móður:

Mörg ókend, góð móðir, gerði son sinn stórfrægan og góðfrægan. Hún lyfti honum hátt á örmum elskunnar. Hún huggaði hann og annaðist, þegar hann var barn. Hún sýndi honum sanna fyrirmynd sjálfsfórnaðelsku. Og sú fyrirmynd varð hans lífsafl og leiðarljós. Hún kveikti í honum kærleikstrú og hetjuhreysti. Hún kendi honum að elska það, sem gott, hreint og fagurt er. Hún kendi honum fyrsta og besta fróðleikann. Hún leitaði hann uppi eins og týndan pening, er hann fór villtur vegar. Hún reisti hann fallinn á fætur. Hún gerði honum heimilið að Paradís. Og það varð Paradís, sem ekki lokaðist við dauða móðurinnar, heldur lifði, ljómaði og blómgaðist í sál hans alla æfi hans. Hann mundi eftir því alt af, og minning sú varð athvarf hans í öllum þrautum, og yngdi hann upp á eldri árum.²⁰

Svo virðist sem kennsla bæði Schröders og Bruuns í norrænum fræðum hafi skilað sér í aðdáun Guðmundur á hinni norrænu konu, því hann segir:

Einkum voru norrænar konur oft hraustar og öflugar, vitrar og fagrar, tryggar og hugaðar, ráðsnjallar og réttvísar. Þær börðust, ef því var að skifta, og þöldu eins og hetjur sár og sult, eld og vatnavoða. Þær eggjuðu menn sína og frændur til stórræða og strangs réttlætis, eða hefnda. En þær áttu bágt með að fyrirgefa. ... Þær voru mjög sjaldan eins sáttgjarnar, drenglyndar, viðkvæmar og fallega hugsandi eins og t.d. Gunnar, Kári eða Síðu-Hallur. Engin eins og Höskuldur Hvítanesgoði eða Ingimundur gamli.²¹

Ég sný mér þá að texta Skinfxa eins og áður greinir með þá spurningu í huga, hvort og hvernig hið fræðilega baksvið stofnunar og starfs Ungmennafélags Reykjavíkur fyrsta starfsárið endurspeglar í skrifum málgagnsins. Greiningin ákvarðast af framvindu umfjöllunar blaðsins um hin aðskiljanlegustu málefni.

Efnisatriði í fyrsta tölublaði Skinfxa

Í fyrsta tölublaði gerir ritnefndin grein fyrir nafni blaðsins, sem sótt er í hina goðsögulegu frásögn af fákinum, Skinfxa, sem lét verða dagrenningu. Vonast er til, að blaðið færi birtu“... svá að aldrei þrjóti dagur framkvæmda, er til góðs stefna, ok ættlandi váru eru til heilla.”²²

Viðleitnin til sjálfsræktar er samofin kristnu viðhorfi í hinni snjöllu, gullfallegu ferskeytlu eftir Steingrím Thorsteinsson, eitt eftirlætisskálda Guðmundar Hjaltasonar: Trúðu á tvennt í heimi, tign sem æðsta ber. Guð í alheimsgeimi, Guð í sjálfum þér.” (5) Varla er efni til að efast um hin kristnu áhrif á félagsmenn. Sama á við um hin norsku áhrif. Þar er hreyfingin

²⁰ Guðmundur Hjaltason. Æfisaga..., bls. 387

²¹ Sama rit, bls. 372-373.

²² Skinfxi, bls. 1 (framvegis verður síðtatal í þessari heimild til hægðarauka uppgefið í sviga í textanum).

talin hafa haft heillavænleg áhrif. Áeggjan Christoffers Bruun enduróma í skrifum eins stofnenda félagsins, Guðbrands Magnússonar:

En við þurfum meira en að trú á eigin framtíð – við eigum einnig að vinna félagi voru gagn – vinna fyrir land vort og þjóð – trú á þess framtíð. – En til þess að geta það, þurfum vér trú og vilja sem svo óaðskiljanlega eru aðalöfl allra framkvæmdar – og lykillin að þessum öflum ...“ (5), því markmiðið er “að berjast sem einn maður fyrir frelsi þjóðarinnar. (6)

Í öðru tölublaði koma svo fram tvær nýjar áherslur, þ.e. jafnrétti karla og kvenna og íþróttaiðkun. Ónefndur félagi lætur jafnréttisáhuga sinn skemmtilega í ljós í þessum orðum:

Eigi skrifa ég þessar línur af því að jeg sje svo framúr hófi kvenhollur maður, að jeg uni mjer eigi í fjelagi voru án kvenmanna, heldur af því, að mjer þykir nauðsyn bera til þess, að þeir fái sem fyrst að taka þátt, bæði í því og öðrum ungmennafjelögum, og einnig af því að mjer virðist það heppilegt að ræða það fyrst í blaðinu.

Félagsmenn eru hvattir til íþróttaiðkana. Í því sambandi hefur Magnús Tómasson þýtt nokkrar reglur og heilræði. Sú fyrsta er sértaklega áhugaverð: “Sá sem gefur sjer ekki tíma til líkamsæfinga mun sjálfsagt mega gefa sjer tíma til þess að vera veikur.” (13)

Í sama tölublaði er einnig velt upp fánamálinu samtímis því, að ritnefnd lætur í ljósi áhyggjur af dræmri þátttöku í umræðum.

Fjórða tölublaðið er efnismikið. Þar er í fyrsta sinni fjallað um málfar, erlend bókmenntaáhrif og fátækt. Hér virðist endurspeglast eldheitur áhugi Grundvigs á velferðarmálum. Guðmundur Sigmundsson skrifar, nýlega kominn til borgarinnar:

Eitt það ljótasta sem jeg hefi sjeð er meðferð á gömlu fólki. Sjerstaklega kvenfólki. Það er algengt hjer að gamalt fólk, sem er komið hátt á sjötugs aldur, er látið vera úti um hávetur í hvaða veðri sem er, við vatnsburð og aðra því um líka vinnu. En unga fólkið ýmist situr inni við ofhita eða það er á skemtigöngum um fjölförnustu götur borgarinnar.

“Nærri því daglega sje jeg steinblindann mann sem er á að giska um sjötugt aka vatni upp eftir Laugarveginum þar sem hann er brattastur. Leiðarvísir gamla mannsins er gömul kona sem leiðir hann við hönd sjer. Þessi blindi maður er notaður til keirslu líkt og blindir hestar erlendis, eru hafðir til keirslu í kolanámmunum. Þessi dæmi höfum við daglega fyrir augunum. Þegar við göngum eftir götum bæarins, er komum við niður að hafninni þá tekur ekki betra við. Þar gefst á að líta, hvar kvennfólkið stritar með kolapokann á herðunum. Þessi svívirðilega meðferð á gömlum konum, er landi og þjóð til ævarandi skammar. ... Og hvað skyldu útlendingar halda? (33-35)

Bergsteinn Sveinsson telur málfar manna sé svo rýrt í roðinu að það varla megi nýttast við lestur á fornsögunum. Því hneigist fólk til lestrar miður þroskavænlegar bókmennta.

“Hvarvetna skín út úr [forn-] sögunum skarpskyggni og dulspeki, brennandi ættjarðarást ... enn fremur hrein þjóðræknistilfinning og sístarfandi framtakssemi. Í stuttu máli mælt var göfuglyndið og drengskapurinn þjóðareinkennið. (31-32) ... Hvað

höfum vjer þá fengið í þess stað? Áhuga fyrir óhollum og andstyggilegum erlendum skáldsögum, sem vanalega eru þýddar á afskræmt og bjagað mál. Að launum hefir svo lesandinn viðbjóðslegar, svívirðilegar og lognar skuggamyndir hvílandi á sál sinni. (33)

Fjórða tölublað geymir einnig sköruglega brýningu til félagsmanna eftir Sigurjón Pétursson, atkvæðamikinn félagsmann:

Það er auðvitað mjög svo erfitt fyrir svona smávaxinn og lítinn hóp og sá er, sem þú [Skinfaxi] hefur yfir að segja. En ef þessi hópur reynist vel sem eg efast ekki um muntu verða fær um að vinna viðfangsmikið verk, verk sem aldrei gleymist meðan nokkur drengskapur og dáð býr í brjósti nokkurs Íslending. Það er fyrsta sporið til þess að land vort geti komist áfram og jafnvel orðið sjálfsbjarga og það er fyrir það ef þessi félagsskapur vor fer sívaxandi þá er það hinn fyrsti æskulýðsfélagsskapur hér sem á fyrir sér að vaxa að visku og þroska. Stofnaður fyrir fult og alt fyrir komandi kynslóðir, sem munu þroskast og blómgastr til eilífðar. Þessi félagsskapur vor verður því sem hyrningarsteinn komandi kinslóða fósturjarðar vorrar, er mun styrkja og efla alt gott og gagnlegt. (44)

Frumsaminn skáldskapur er einnig á boðstólnum. Í verki Snorra Einarssonar birtist með skýrum hætti hið töfrakennda samband manns og náttúru:

”Þarna kemur Fjallkonan,” sagði Sólin, “sæl vertu þú barnið mitt, hvað vilt þú? Fjallkonan leit beint í Sólina djúpbláum augum, og mælti stilt og með sogarblöndnum rómi: “Gefðu mér aftur gullkórónu mína. Sólin laut niður að Fjallkonunni og kysti á enni hennar og mælti: “Vertu ánægð með skikkjuna og hjálminn frá mér, börnin þín eiga að gefa þér gullkórónu.” (44-47)

Í fimmta tölublaði er fjallað um skógrækt, sem norska hreyfingin einnig lagði mikla áherslu á. Indriði Guðmundsson segir, að félagsmenn verði að taka á sig byrðar forfeðranna sem eyddu skóginum – “gjalda feðranna misgjörða.” (50)

Snorri Einarsson birtir nýtt skáldverk. Að þessu sinni er umfjöllunarefnið samband móðurástar og ástarinnar til áttaganna og fósturjarðarinnar.

Móðir mín kenndi mér kvæði um þig [Ísland], sem geymdu hinar fegurstu hugsanir og heitustu ást barna þinna.... Ég tók ástfóstri við heimilið, af því að þar leið mér best ... þar var alt athvarf mitt – í skauti móður minnar – en æskustöðvarnar eru ofurlítill hluti fósturjarðarinnar, og þar vaknar ástin, fyrst til æskuheimilisins og aðrar, þegar sjónleildarhringurinn víkkar nemur hún land, og verður ættjarðarást. (53-56)

Í sjötta tölublaði tekur Ársæll Árnason upp hinn norræna arf, sem hinir “dádriku dengir” báru með sér frá Noregi, þegar þeir hrökkludust til Íslands undan ofríki Haralds hárfagra. “Lifi frelsi hinnar íslensku þjóðar.” (69) Hér eru áhrifin frá Jóni Jónssyni Aðils greinileg. Síðar er vitnað til umsagnar hans um Eggert Ólafsson, en haft er eftir honum: “að Ungmennafélögin væru stofnuð til að framfylgja mörgu hinu sama, er hann var fyrstur upphafsmaður að, svo sem endurreisn og eflingu alls þess sem er ram-íslenzkt og þjóðinni er til gagns og sóma.” (78)

Málvöndunin virðist nú komin á nokkurn skrið og lögð drög að mállýtasafni. T.d. er verðandi ritstjóra, Helga Valtýssyni, bent á, að í stað „dispútera“ mætti segja „ræða af kappi, fara í kappræðu eða þrætu.“ Svo er honum bent á, að segja „nota“ í stað „brúka“ og að betur fari á því að segja „fjórð“ eða „stundarfjórðungur“ fyrir „kvarttíma.“

Umfjöllun í þessu tölublaði og því næsta er ýmist til næringar efnis eða anda, því einnig er minnst á þýðingu Þorsteins Friðrikssonar á sögunni, „Bóndinn, sem átti að búverka,“ þar sem á gamansaman hátt er fjallað um hlutverk kvenna og karla og hæðst að karlrembunni. Hvatt er til eflingar lista. Fyrirlestrar um skíðaiðkun eru nefndir sérstaklega og mikilvægi íþróttá í tengslum við þjóðarefninguna er ítrekað: „Íþróttir tigna þjóðirnar jafnan mest á blómatímum sínum. Hnignun í íþróttum er optast í sambandi við á hnignun þjóðanna.“ (71) Borið er lof á glímukappa og gefin er lýsing á glímu þeirra. Sérstaklega eru nefndir til sögu Hallgrímur Benediktsson, Guðmundur Stefánsson Pétur Gunnlaugsson og Sigurjón Pétursson. (87)

Glímumönnum er lýst í áttunda tölublaði eins væru þeir hross í dómi: Glímukappi: “Guðbrandur Magnússon er knálegur á velli, vel limaður og vöðvastæltur og vænlegur á glímuvelli, ... Kristján Sigurðsson glímir stíðlega og ætti ekki að láta sjá sig á glímusviði, ...” (95-96)

Þjóðrækni er Guðmundi Björgvinsyni ofarlega í huga: “Þjóðrækni eða þjóðernistilfinning er einhver sú göfugasta hugsun mannsins; um það blandast engum hugur; ...” (104)

Snorri Einarsson, sem fyrr er nefndur til sögu, setur markið hátt, hvað varðar andlegt og líkamlegt atgjörvi þjóðarinnar: “Ungmennafélög vora Íslendinga eiga að keppa að því, að hin íslenska þjóð geti staðið jafnfætis öðrum þjóðum, að allri líkamlegri og andlegri atgjörvi.” (102)

Í tíunda tölublaði ber málvöndun enn á góma. Sigtryggur Eiríksson segir: “Ef vér hyggjum aðeins á, að hreinsa mesta sorann úr tungu vorri getur hún aldrei orðið sá demantur sem hrein íslenska er. Látum það vera markmið vort að hreinsa allann sorann. Þegar því er starfi er lokið, á engin þjóð í heiminum dýrmætari demant en íslenska þjóðin.” Líklega hefði einhverjum þótt freistandi að benda Sigtryggi á, að gimsteinn er íslenska orðið fyrir demant. Í þessu tölublaði er einnig talið mikilvægt, að “hefja þjóð vora á hærra menningarstig.” (131)

Í næstu tveim tölublöðum er menntun og hreysti til sérstakrar umfjöllunar. “Eigi verður of mikið af því látið að Íslendingar séu ættlerar forfeðra sinna að því er líkamshreysti og íþróttir snertir. ... Menntun verður að vera líkamleg eigi síður en andleg.” (146-147) Og Íslendingar ættu að stefna að því, að verða „[f]rjáls og hraust menningar og framfararþjóð.” (152)

Í þrettánda tölublaði er tekinn upp þráðurinn um óhollustu útlendra skáldsagna, sem félagsmenn virtust bera sig eftir. Spurt er: “Hvað eigum við að lesa.” Og svarað er:

“Skáldsögur þessar eru flestar; lýsa oft miður sémilegu framferði í borgum heimsins. Ástar-æfintýri þeirra eru oft þannig löguð, að þau æsa mjög tilfinningar lesarans; honum finnst hann næstum langa til að komast í slík æfintýri. Þetta getur orðið til þess, að men tapi réttri hugsun og verði veikari fyrir utan að komandi áhrifum, sem stundum vilja leiða á götur siðleysis og spillingar.” (159)

Í næstu tölublöðum er þess getið, að félagsmenn séu nú orðnir um 130 talsins – og geri sér glaðan dag á kvöldskemmtun og árshátíð. Á kvöldskemmtuninni var dagskráin svofellð: Íslensk glíma, kveðnar gamanvísur, sýnd grísk glíma, samspil á fiðlu og orgel og skautasýning. Sagskrá árshátíðar var svohljóðandi: Málsverður, mælt fyrir minni ungmennafélagsins, skrautsýning úr Gísla sögu Súrssonar, upplestur frumsaminnar smásögu, mælt fyrir minni íslenskunnar, lesinn kafli úr Njálu, flutt kvæði um ýmis konar ástir, fluttur gamanleikur, kveðnar stökur, minning fánans og fánakvæði Einars Benediktssonar sungið.

Niðurlag

Segja má, að á fyrsta ári Ungmennafélags Reykjavíkur 1906-1907, sem á Íslandi var stofnað næst á eftir Ungmennafélagi Akureyrar, endurómi fræðilegt baksvið helstu hugmyndafræðinga hreyfingarinnar eins og Nikolais Grundtvigs, Jóns Jónssonar Aðils, Christoffers Bruuns og Guðmundar Hjaltasonar. Umfjöllunarefnið hið fyrsta starfsár þess benda fram á við til þeirra áhersluatriða, sem urðu meginþunginn í starfi sameinaðra ungmennafélaga Íslands allt fram á vorn dag, ræktun lands og lýðs með margvíslegum hætti, svo sem greinir frá í ágætum bókum Geirs Jónassonar og Gunnars Kristjánssonar.²³ Þó er ekki fjallað um bindindismál, en þau urðu síðar ofarlega á baugi.

²³ Gunnar Kristjánsson. Ræktun lands og lýðs. – Geir Jónasson.

Heimildir

Vefheimildir

[https://nbl.snl.no/Christopher Bruun](https://nbl.snl.no/Christopher_Bruun) lesið 1. feb. 2015 (Norsk biografisk leksikon), lesið 1. feb. 2015.

[http://www.denstoredanske.dk/Dansk Biografisk Leksikon/Uddannelse og undervisning/H%C3%B8jskoleforstander/Ludvig Schr%C3%B8der](http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Uddannelse_og_undervisning/H%C3%B8jskoleforstander/Ludvig_Schr%C3%B8der) (Dansk biografisk leksikon), lesið 1. feb. 2015.

Óprentaðar heimildir

Skinfaxi 1. árgangur. (Handritadeild Þjóðarbókhlöðu.)

Ritaðar heimildir

Bragi Jósepson. *Lýðskólamaðurinn Guðmundur Hjaltason og ritverk hans*. (Rvk. 1986. KÍ.)

Bragi Jósepson. „Um uppeldiskenningar Guðmundar Hjaltasonar.“ Þuríður J. Kristjánsdóttir (ritstj.) *Gefið og þegið. Afmælisrit til heiðurs Brodda Jóhannessyni sjötugum*. (Rvk. 187, Iðunn), bls. 81-98.

Bruun, Christian. „Folkelige Grundtanker.“ (Hamar 1878.) Ebbestad Hansen, Jan-Erik (ritstj.) *Norsk tro og tanke 2: 1800-1940*. (Oslo 1998, Tano Aschehoug.), bls. 99-103.

Ebbestad Hansen, Jan-Erik. (ritstj.) *Norsk tro og tanke 2: 1800-1940*. (Oslo 1998, Tano Aschehoug.)

Geir Jónasson. *Ungmennafélög Íslands 1907-1937. Minningarrit*. (Reykjavík 1938, U.M.F. Í.)

Guðmundur Hjaltason. *Æfisaða Guðmundur Hjaltasonar skráð af honum sjálfum og þrír fyrirlestrar*. (Rvk. 1923. UMFÍ.)

Gunnar Kristjánsson. *Ræktun lýðs og lands. Ungmennafélag Íslands 75 ára 1907-1982*. (Rvk. 1983, UMFÍ.)

Hafstein Pjetursson, *Nikolai Frederik Severin Grundtvig*. (Reykjavík 1886, Á forlag Kristjáns Ó. Þorgrímssonar.)

Ingi Sigurðsson. „Áhrif hugmyndafræði Grundtvigs á Íslendinga.“ *Ritmennt 9: Ársrit Landsbókasafn Íslands*. (Rvk. 2004), bls. 59-94.

Ingi Sigurðsson. *Erlendir straumar og íslensk viðhorf. Áhrif fjölbjódlegra hugmyndastefna á Íslendinga 1830-1918.* (Rvk. 2006, Háskólaútgáfan.)

Jón Torfi Jónasson. „Lýðháskólar á Íslandi í byrjun 20. aldar.“ Helgi Skúli Kjartansson og fl. (ritstj.) *Steinar í vörðu til heiðurs Þuríði J. Kristjánsdóttur sjötugri.* (Rvk. 1999, KÍ.), bls. 107-134.

Vig, Ole. „Levende Oplysning.“ (Folkevennen 1953). Ebbestad Hansen, Jan-Erik (ritstj.) *Norsk tro og tanke 2: 1800-1940.* (Oslo 1998, Tano Aschehoug.), bls. 95-98.

